

Ανδρέας Κάλβος: Τα πολλά πρόσωπα του ποιητή

Η πλήρης έκδοση της αλληλογραφίας του ξεκλειδώνει έναν κόσμο άγνωστο και, πολλές φορές, παρεξηγημένο

Η ποιητική περιπέτεια του Κάλβου είναι από τις πλέον ασυνήθιστες παγκοσμίως, θα έλεγα συναρπαστική: για τον αναγνώστη της εποχής μας, βέβαια, ο οποίος τον διαβάσει ως έναν από τους μεγάλους έλληνες ποιητές, γιατί για τον ίδιο ο ποιητικός του βίος (και όχι μόνο αυτός) ήταν ένα πολυκύμαντο πεδίο δοκιμασιών και απογοητεύσεων. Ο άνθρωπος που ως τα τριάντα τέσσερα χρόνια του περιπλανιόταν στις μεγαλύτερες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες διακατεχόμενος από το όνειρο να αναδειχτεί διάσημος ποιητής και που ζούσε με το όραμα της γης που τον γέννησε, πέθανε λησμονημένος σε μιαν απόμακρη κωμόπολη της Βόρειας Αγγλίας έπειτα από σαράντα τρία χρόνια ποιητικής σιωπής, και με τη βεβαιότητα των λίγων που θυμούνταν ότι υπήρξε κυρίως ένας ιδιότροπος και εριστικός λόγιος.

Αλλά εκτός από τον έλληνα ποιητή Κάλβο υπάρχει και ο ιταλός ποιητής Κάλβος, η μελέτη του οποίου - επειδή η αξία του ιταλικού έργου του δεν μπορεί να συγκριθεί με εκείνη των ελληνικών ωδών του και το όνομα του Κάλβου απουσιάζει από τις ιταλικές λογοτεχνικές δέλτους - είχε παραμεληθεί. Η στροφή στη μελέτη του Ιταλού Κάλβου, που έχει πραγματοποιηθεί τα τελευταία χρόνια (Μάριο Βίτι, Ευριπίδης Γαραντούδης, Δημήτρης Αρβανιτάκης, Μιχαήλ Πασχάλης) ενισχύεται τώρα και με την έκδοση της Αλληλογραφίας του ποιητή, που επιμελήθηκε ο Δημήτρης Αρβανιτάκης. Έκδοση δίτομη, είναι το τρίτο βιβλίο του Αρβανιτάκη για τον Κάλβο μετά τη μονογραφία του για την πρώτη περίοδο του ποιητή στην Αγγλία (Στον δρόμο για τις πατρίδες, 2010) και τη μελέτη του για το αποδιδόμενο σε αυτόν δοκίμιο περί αυτοκτονίας (Απολογία αυτοκτονίας, 2012). Δημοσιευμένα σε διάστημα πέντε χρόνων, τα βιβλία αυτά προσφέρουν έναν πλούτο γνώσεων για τον Κάλβο και την εποχή του βοηθώντας να τον γνωρίσουμε από πιο κοντά.

Ο «δίδυμος» τόμος της Αλληλογραφίας, που εκδίδεται με τη συνεργασία του Λεύκιου Ζαφειρίου, παρότι δημοσιεύεται πρώτος, αποτελεί τον τελευταίο από τους τέσσερις τόμους των Απάντων του Κάλβου, που η έκδοσή τους από το Μουσείο Μπενάκη έχει αρχίσει να υλοποιείται χάρη στον μόχθο και τον συντονισμό του Αρβανιτάκη. Περιέχει 388 τεκμήρια καλβικής επιστολογραφίας των ετών 1813-1869 (314 χρονολογημένα και 74 αχρονολόγητα). Από αυτά τα

334 απευθύνονται προς τον ποιητή και μόνο τα 54 έχουν γραφεί από τον ίδιο (από τα οποία μόνο 8 είναι ελληνόγλωσσα). Η έκδοση αυτή περιλαμβάνει 73 γράμματα και επιστολικά σημειώματα περισσότερα από εκείνα της προηγούμενης έκδοσης του Vittì (Πηγές για τη βιογραφία του Κάλβου: Επιστολές 1813-1820, 1962). Του σώματος των επιστολών προηγείται μακρά εισαγωγή του Αρβανιτάκη με εκτεταμένη και διαφωτιστική αναφορά στην πορεία της πρόσληψης του καλβικού έργου κατά τον 19ο αιώνα, ενώ κάθε επιστολή, που συνοδεύεται από μετάφρασή της, υπομνηματίζεται με την αναγραφή της προέλευσης, της περιγραφής, των προηγούμενων δημοσιεύσεων και του σχολιασμού της.

Σύνδεση με τον Φόσκολο

Η πυκνότητα των επιστολών - οι οποίες, διαφορετικά από την έκδοση του Vittì, όπου παρατίθεντο αλφαβητικά (σύμφωνα με το επώνυμο του αποστολέα), εδώ τυπώνονται με χρονολογική τάξη - ποικίλλει κατά περιόδους. Για τα πρώτα είκοσι χρόνια της ζωής του Κάλβου (στη Ζάκυνθο και στο Λιβόρνο) δεν έχει βρεθεί κανένα επιστολικό τεκμήριο. Μεγάλη είναι η πυκνότητα, 276 επιστολές, της περιόδου 1813-1820 (των χρόνων της Φλωρεντίας και της Αγγλίας), στις οποίες θα πρέπει να προστεθούν και οι αχρονολόγητες (που είναι φανερό ότι έχουν γραφεί όλες αυτή την περίοδο), ενώ για το υπόλοιπο διάστημα των σαράντα τριών χρόνων ως τον θάνατο του Κάλβου (1869) το υλικό είναι αραιό, κάποτε με μεγάλα κενά (συνολικά 38 επιστολές). Ο μεγάλος αριθμός των επιστολικών στοιχείων της περιόδου 1813-1820 οφείλεται στη σύνδεσή τους με τον Ούγκο Φόσκολο, του οποίου ο Κάλβος υπήρξε γραμματέας, και στις φασκολικές έρευνες των ιταλών μελετητών. Έρευνες που, σε ό,τι αφορά τον Κάλβο, αξιοποίησε πρώτος (1881-1918) ο κερκυραίος ελληνοϊταλός λόγιος Σπυρίδων Δε Βιάζης και από το 1960 και εξής ο Μάριο Βίτι, του οποίου οι εκδόσεις των καλβικών έργων, όπως και οι υπόλοιπες καλβικές μελέτες, αποτελούν τη βάση της «ιταλικής» στροφής των καλβικών σπουδών, αλλά και οποιασδήποτε προσπάθειας ουσιαστικού προσέγγισης της καλβικής ποίησης. Ο Αρβανιτάκης σωστά αποδίδει και στους δύο την πρόποσα τιμή.

Ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα στοιχεία αυτής της Αλληλογραφίας είναι μια απουσία: στις επιστολές (από και προς τον Κάλβο), ενώ περιέχονται πολύτιμες πληροφορίες για τα ιταλι-

κά ποιητικά έργα του, δεν υπάρχουν αναφορές στα ελληνικά ποιήματά του (πλην εκείνης με την οποία ο Κάλβος ζητεί από τον λόρδο Guilford την άδεια να του αφιερώσει το «Ελπίς πατρίδος», το πρώτο ποίημά του στα ελληνικά). Πράγμα οξύμωρο, αν σκεφτεί κανείς ότι η αλληλογραφία αυτή δεν θα άξιζε να δημοσιευτεί αν ο Κάλβος δεν είχε γράψει τις ελληνικές ωδές.

Διαφωτιστικός σχολιασμός

Πρόκειται για μια σπουδαία έκδοση, για τη σημαντικότερη, εκδοτικά, Αλληλογραφία που έχει εμφανιστεί στη χώρα μας. Δεν λέω έκδοση υποδειγματική (παρότι η φιλολογική παρουσίαση των επιστολών είναι άψογη), γιατί το εγχείρημα του Αρβανιτάκη υπερβαίνει την έννοια μιας επιστολογραφικής έκδοσης κατά το ότι περιέχει ένα πληροπονητικό και ερμηνευτικό υλικό τέτοιο που φαίνεται να το απομακρύνει από τον κεντρικό του σκοπό - όμως αυτό εκ πρώτης όψεως. Διότι ακόμη και η πλέον ασύνδετη με το περιεχόμενο των επιστολών πληροπονησία επιστρέφει τελικά σε αυτό φωτίζοντάς το από μιαν απροσδόκητη πλευρά. Πολλά από τα «Σχόλια» των επιστολών αποτελούν - για την έρευνα που απαιτήσαν, την κριτική εκτίμηση των ευρημάτων της και την έκτασή τους - μικρές αλλά πυκνές και πολύτιμες εργασίες, σημαντικές συμβολές στη μελέτη των θεμάτων τα οποία πραγματεύονται. Λ.χ. ο σχολιασμός της επιστολής του βρετανού φιλέλληνα Henry Tulk (1818) δίνει την πειστικότερη περιγραφή των αισθημάτων του Κάλβου για το αγγλικό πολίτευμα (το οποίο, σύμφωνα με την ωδή «Ο φιλόπατρις» - 1824 - παρέχει την αίσθηση «της υπεργλυκυτάτης ελευθερίας») και διασκεδάει την άποψη ότι η «αγγλοφιλία» του Κάλβου συγκρούεται με την καρμποναρική εμπειρία του• τα σχόλια στην επιστολή του Παναγιώτη Κοδρικά προς τον Κάλβο, με την απόδειξη από τον Αρβανιτάκη της υιοθέτησης από τον Κάλβο της «εκκλησιαστικής» γλωσσικής πρότασης του Κοδρικά, όμως με διαφορετική - μέσω του ιταλικού γλωσσικού παραδείγματος - ιδεολογική σκόπευση, προσφέρουν, πιστεύω, τη λύση στο πρόβλημα των απόψεων του Κάλβου για την καθιέρωση μιας «κοινής νεοελληνικής» γλώσσας.

Δύο μόνο παρατηρήσεις θα μπορούσαν να διατυπωθούν: Χρειαζόταν ο σχολιασμός του βαθμού της ελληνομάθειας των ελληνογλωσσών επιστολών του Κάλβου, τις οποίες ο Αρβανιτάκης, πολύ σωστά, δημοσιεύει

όπως ακριβώς έχουν (με τα ορθογραφικά, γραμματικά και συντακτικά τους λάθη)• και θα ήταν καλύτερα οι αχρονολόγητες επιστολές, που είναι όλες των ετών 1816-1820, και οι μισές από αποστολές των οποίων υπάρχουν και χρονολογημένες επιστολές, να είχαν ενσωματωθεί με κάποια λογική τάξη στις χρονολογημένες.

Το καθοριστικό σημείο

Με το βιβλίο αυτό του Αρβανιτάκη για την πρώτη περίοδο του Κάλβου στην Αγγλία και με την έκδοση της Αλληλογραφίας του πλουτίζεται σημαντικά το υλικό εκείνο που επιτρέπει τη συγγραφή μιας βιογραφίας του Κάλβου συνθετότερης από τις υπάρχουσες. Αλλά τα δύο αυτά βιβλία μας επιτρέπουν πλέον να μιλάμε αδιαμφισβήτητα για δύο περιόδους του ποιητικού βίου (και έργου) του Κάλβου, από τις οποίες η πρώτη είναι χρονικά διπλάσια της δεύτερης: για την ιταλική του περίοδο (1811-1821) και για την ελληνική (1822-1826). Ασαφής πρόθεση του Κάλβου να επιδοθεί και στη σύνθεση ελληνικών στίχων είναι το «Ελπίς πατρίδος» (1819, ποίημα ευκαιριακό, συγκεκριμένης σκοπιμότητας) και το λεγόμενο «Απόσπασμα άιτλου ποιήματος» (1821, ατελές και στο σωζόμενο κομμάτι του). Το καθοριστικό, εν τούτοις, στοιχείο (και σημείο) αυτής της μετάβασης μας το παρέχει το σημαντικότερο, κατά τη γνώμη μου, κείμενο της Αλληλογραφίας, που σημαδεύει και την κρισιμότερη στιγμή της ζωής του Κάλβου (συνεπώς και της βιογραφίας του). Είναι η επιστολή-αναφορά της Αστυνομίας της Φλωρεντίας (26 Δεκεμβρίου 1821) προς τον υπουργό των Εσωτερικών του Μεγάλου Δουκάτου της Τοσκάνης, με την οποία προτείνεται η απόρριψη της αίτησης (από τη Γενεύη) του Κάλβου για αναίρεση της απέλασής του από το Μεγάλο Δουκάτο, που του είχε επιβληθεί τον Απρίλιο του 1821 για καρμποναρική δραστηριότητα. Η οριστική απαγόρευση της επιστροφής του στην Τοσκάνη, την οποία, όπως γράφει ο Κάλβος στην αίτησή του, «θεωρεί πατρίδα του» - επιστροφή που αποζητούσε διακαώς για «να συνεχίσει την πορεία της [ιταλικής] λογοτεχνικής του ζωής» - ήταν, πιστεύω, εκείνο που τον έκανε να παραιτηθεί από τη φιλοδοξία του να κατακτήσει, όπως ο Φόσκολο, μια θέση στον ιταλικό Παρνασσό, και να στραφεί στη σύνθεση ελληνικών ωδών.

(Ο κ. Νάσος Βαγενάς είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών).